

7. Nikolaenko, N. V. Initsiativnoe rasshirenie slovarya studentami mladshih kursov yazykovykh fakultetov [Text]: dis. ... kand. ped. nauk / N. V. Nikolaenko. – Moscow, 1999. – 213 p.
8. Karaulov, Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [Text] / Yu. N. Karaulov. – Moscow: LKI, 2010. – 264 p.
9. Piazhe, Zh. Skhemy deystviya i usvoenie yazyka [Text] / Zh. Piazhe. – Moscow: Nauka, 1983. – 136 p.
10. Zadorozhna, I. P. Rozvytok avtonomii studentiv movnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Text] / I. P. Zadorozhna // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika ta psykholohiia. – 2015. – Vol. 131. – P. 60–65.
11. Leontev, A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost [Text] / A. N. Leontev. – Moscow: Politizdat, 1975. – 304 p.
12. Evdokimova, M. G. Problemy teorii i praktiki informatsionno-kommunikatsionnykh tekhologiy obucheniya inostrannym yazykam [Text] / M. G. Evdokimova. – Moscow: MIET, 2004. – 312 p.
13. Laufer, B. The Development of Passive and Active Vocabulary in a Second Language: Same or Different? [Text] / B. Laufer // Applied Linguistics. – 1998. – Vol. 19, Issue 2. – P. 255–271. doi: 10.1093/applin/19.2.255
14. Passov, E. I. Osnovy kommunikativnoy metodiki obucheniya inoyazychnomu obshcheniyu [Text] / E. I. Passov. – Moscow: Russkiy yazyk, 1989. – 276 p.
15. Lazaraton, A. A. Task-based approach to oral proficiency testing [Text] / A. A. Lazaraton. – Los Angeles: University of California, 1987. – P. 125–127.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Задорожна І. П.
Дата надходження рукопису 08.05.2017*

Agnessa Tomashevs'ka, Postgraduate student, Department of foreign languages, Bukovinian State Medical University, Teatralna sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

УДК 37.013.42

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.105503

АНАЛІЗ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 231 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

© С. О. Кубіцький

Представлено результати аналізу освітньо-професійних програм підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ України за критеріями: предметна галузь; особливості програми; зміст і/або складові професійної компетентності; прогнозовані результати навчання. Обґрунтовано специфіку теоретичних підходів до підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота. Представлено результати вивчення зарубіжного досвіду вищої соціальної освіти

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний працівник, соціальна робота, підготовка майбутніх соціальних працівників

1. Вступ

Актуальність аналізу освітньо-професійних програм підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота визначається змінами законодавства про освіту в Україні. А саме, згідно з Законом України «Про вищу освіту» 2014 року, вищим навчальним закладам надано автономію у розробці змісту освіти та визначенні якості освітніх послуг. Відповідно, втратили чинність наявні галузеві стандарти вищої освіти; ВНЗ самостійно розробляють документи професійної підготовки майбутніх фахівців (ОПП – освітньо-професійні програми, ОКХ – освітньо-кваліфікаційні характеристики, засоби діагностики якості знань, навчальні плани та програми). Соціальна робота, будучи новою для України галуззю знань, потребує аналізу визначених ВНЗ очікуваних результатів процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, відображених у освітньо-професійних програмах спеціальності. Здійснення такого аналізу дозволить забезпечити виконання важливих науково-практичних завдань професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи на засадах компетентнісного підходу.

2. Літературний огляд

У процесі дослідження послуговувалися освітньо-професійними програмами підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота, оприлюдненими ВНЗ на офіційних сайтах (Хмельницький національний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Уманський державний педагогічний університет, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет біоресурсів і природокористування України, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Окреслена тематика знайшла своє відображення у дослідженнях вітчизняних науковців. Зокрема, у [1] автор аналізує методологічні і теоретичні позиції соціальної освіти в Україні та США. Дослідник [2] розкриває основні тенденції в системі професійної підготовки соціальних працівників до роботи зі студентською молоддю в США порівнюючи соціальну роботу зі студентською молоддю в ВНЗ США і України. У дослідженні [3] визначено суть, цілі та пріоритети практичної соціальної роботи в Канаді, а також основні моделі та методи роботи соціальних праців-

ників на усіх рівнях соціальної роботи в країні. Автор [4] виявила і узагальнила чинники та тенденції розвитку системи підготовки соціальних працівників у ВНЗ Швеції та визначила принципові положення, якими керуються ВНЗ при розробці навчальних програм різнорівневої теоретичної та практичної підготовки даних фахівців до роботи з дітьми та молоддю у ВНЗ Швеції. Науковець [5] дослідила систему професійної підготовки фахівців соціальної сфери Франції, схарактеризувала процес становлення соціальної освіти в цій країні та розкрила особливості її розвитку на сучасному етапі. Заслугує уваги дослідження [6] про особливості системи підготовки фахівців соціальної роботи різних рівнів у ВНЗ Великобританії та визначення можливостей використання прогресивних ідей британського досвіду в Україні. Дослідниця [7] розглядає питання про підготовку фахівців соціальної сфери за кордоном, провела порівняльний аналіз структури підготовки таких фахівців у Великобританії, Франції, Німеччині, Росії і Україні. Значимо, що більшість досліджень у сфері професійної підготовки майбутніх соціальних працівників присвячено висвітленню досвіду освітньої діяльності в Україні та за кордоном. Натомість, порівняльний аналіз освітніх програм різних ВНЗ України ще не був предметом дослідження.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – проаналізувати освітньо-професійні програми підготовки майбутніх соціальних працівників в українських вишах на основі компетентнісного підходу.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Провести аналіз професійної підготовки майбутніх соціальних працівників за кордоном.
2. Обґрунтувати специфіку теоретичних підходів до підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота.

4. Аналіз системи професійної підготовки соціальних працівників у ВНЗ України та за кордоном

Загальновідомо, що соціальний працівник – фахівець, який забезпечує реалізацію соціальної політики держави через надання соціальних послуг конкретним категоріям населення, сприяючи їх соціальній адаптації, інтеграції, включенню та забезпечення функціонування відкритої системи «людина – середовище». Відповідно, професія відрізняється потребою швидкого реагування на зміну соціальних умов життя, розумінням особливостей роботи з різними за віком, соціальним статусом, специфікою соціалізації категоріями клієнтів, потребою високого рівня розвиненості організаційних і комунікативних компетентностей. Професія вимагає глибоких міждисциплінарних знань у сфері соціології, правознавства, психології, економіки, андрагогіки; сформованості системи етичних засад професійної діяльності; забезпеченості практичними навичками організації та реалізації соціальних послуг.

Сьогодні розробники освітньо-професійних програм керуються рекомендаціями МОН України та

міжнародного проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур у Європі» – TUNING: Tuning Educational Structures in Europe. З урахуванням компетентнісного підходу у вищій освіті, ці рекомендації представляють собою сукупність компетентностей випускників освітніх програм, відображених у системі навчальних дисциплін, методів і результатів навчання [8]. Також, з огляду на новизну фаху, науковці опираються на провідний зарубіжний досвід соціальної освіти задля виділення апробованих ефективних методик.

Аналіз системи підготовки соціальних працівників у США [1] свідчить що американські стандарти підготовки соціальних працівників відображені у таких напрямках: методи роботи, поведінка людини в соціальному середовищі, політика соціального забезпечення та надання послуг, дослідження й оцінювання, польова практика. При цьому критеріями компетентності виступають здатності до: оцінки ситуації, вивчення соціальної проблеми, розвитку спроможності клієнта щодо вирішення проблем, адаптації людини до соціальних систем, захисту від дискримінації, забезпечення й удосконалення функціонування соціальних систем, оцінки ефективності діяльності. Виконаний у [2] порівняльний аналіз професійної підготовки соціальних працівників свідчить про значну різницю у плануванні соціальної освіти у вищих навчальних закладах США та України. А саме, відповідно до даних ученого, до обов'язкового мінімуму вітчизняної соціальної освіти включено: гуманітарні та соціально-економічні дисципліни (20 % обсягу навчального часу), фундаментальні дисципліни (15 %), професійно-орієнтовані дисципліни (15 %); вибіркові навчальні дисципліни (30–40 %); практична підготовка (10–15 %). Тобто, характерною рисою професійної підготовки в Україні є відсутність вузької спеціалізації, її загальнокультурний характер та спрямованість на широкий спектр можливостей працевлаштування. Вбачаємо причину у сучасній економічній ситуації в країні, де надання переваги загальній вищій освіті дозволяє зменшити потенційне безробіття серед випускників, надаючи їм широкий спектр сфер для працевлаштування. Водночас, відсутність спеціалізації відображається на якості професійної підготовки через неможливість звизити категорії майбутніх клієнтів соціальних послуг за віком, соціальним статусом, станом здоров'я тощо.

Центральна рада з питань навчання і підготовки соціальній роботі Великої Британії виділяє такі ключові блоки програми підготовки фахівців:

- 1) спілкування, сприяння і підтримка;
- 2) допомога клієнту;
- 3) аналіз та планування;
- 4) кризове втручання та ведення випадку;
- 5) робота в організації;
- 6) розвиток професійної компетентності [9].

Відповідно до вимог британської Центральної ради, навчальні програми містять загальний та спеціалізований блоки дисциплін. Загальний блок навчальних дисциплін складається із: інформатики, психології, фізіології, соціології, соціальної політики, управління, права, теорії та практики соціальної роботи, філософії соціальної роботи, етики. Спеціалізований

блок дисциплін визначається майбутньою кваліфікацією соціального працівника за сферами роботи: з дітьми і молоддю; з правопорушниками та ув'язненими; з хворими та інвалідами; з людьми похилого віку; з громадою; у системі соціального захисту [10].

Професійній підготовці майбутніх соціальних працівників Франції притаманна вузька спеціалізація за напрямками асистування, спеціалізоване виховання, анімація [11]. При цьому більше половини навчального часу відводиться практичній підготовці.

З огляду на результати дослідження [7], вважаємо цікавим німецький досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, розподілений за характером навчання та специфікою подальшої діяльності. А саме, у Німеччині відокремлено сфери практичної та наукової соціальної роботи рівнем навчального закладу: практиків соціальної роботи готують у вищих спеціальних школах, в той час як ВНЗ спрямовані на підготовку викладачів і дослідників у галузі соціальної роботи.

Аналіз теорії соціальної роботи в Україні свідчить про переважання трьох основних напрямів

діяльності фахівців: виховного (соціальне навчання), фасилітативного (посередництво у кризових ситуаціях), адвокативного (захист прав і представництво) [12].

Відповідно, зміст професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери орієнтовано на:

- аналіз, оцінювання та розвиток соціальної політики в країні;
- оволодіння моделями, формами й методами практики соціальної роботи;
- забезпечення технологіями ефективної соціальної діяльності;
- підвищення фахової компетентності соціальних працівників [12].

Тобто, соціальний працівник у сучасній вищій професійній освіті розглядається як фахівець, підготовлений до роботи на трьох рівнях: макро (соціально-політичний), мезо (робота у громаді), мікро (робота із клієнтом) [13].

Проведено аналіз освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів/магістрів за спеціальністю 231 Соціальна робота (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх соціальних працівників

ВНЗ, ОПП	Предметна галузь	Особливість програми	Зміст і/або складові професійної компетентності	Результати навчання
1	2	3	4	5
Стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» (Міністерство освіти і науки України, 2016 р.) / ОПП бакалавра	Мінімум 50 % обсягу освітньої програми спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей	Акцентує здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері професійної діяльності з соціальної роботи, орієнтує на подальшу фахову самоосвіту	Здатність студентів до вирішення прикладних завдань соціальної сфери, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості Загальні та спеціальні (фахові) компетентності з переліків проекту TUNING	Програмні результати (перелік 26-ти здатностей)
Хмельницький національний університет / ОПП бакалавра	70/30 (соціальна робота/психолого-педагогічні дисципліни)	Менеджерська діяльність у соціальній сфері	Загальнокультурна Соціально-психологічна Технологічна Діагностико-прогностична Організаційно-управлінська	Перелік умінь, співвіднесений зі складовими професійної компетентності
Національний університет «Львівська політехніка» / ОПП магістра	90/10 (професійно-практична підготовка/соціально-гуманітарна підготовка)	Інноваційні технології роботи з людьми	Готовність до роботи у: держаних структурах і органах місцевого самоврядування; громадських соціальних організаціях; закладах системи охорони здоров'я, педагогічних закладах; науково-дослідницьких центрах	Знання з предметної області; когнітивні, практичні, загальні уміння та навички
Уманський державний педагогічний університет / ОПП бакалавра	60/20/20 (професійно-орієнтована підготовка/природничо-наукова підготовка/соціально-гуманітарна підготовка)	Посередництво і практична діяльність з різними категоріями клієнтів	Соціальна допомога з забезпеченням проживання; Соціальна допомога без забезпечення проживання; Діяльність дитячих ясел та садків для дітей з фізичними та розумовими вадами; Діяльність центрів з нагляду за дорослими, які страждають фізичними чи розумовими вадами; Діяльність центрів денного перебування для знедолених осіб; Благодійна діяльність	Знання з предметної області; когнітивні, практичні, загальні уміння та навички

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
Національний університет «Києво-Могилянська академія» / ОПП бакалавра	–	Дорадча і консультативна допомога окремим особам, сім'ям, групам, спільнотам і організаціям	Фундаментальні та професійно орієнтовані знання та вміння, здатність вирішувати професійні завдання у галузі соціального забезпечення та соціальної роботи	Знання з предметної області; когнітивні, практичні, загальні уміння та навички
Національний університет біоресурсів і природокористування України / ОПП бакалавра	–	Соціально-педагогічна підтримка сільського населення	Загальнокультурні та психолого-педагогічні компетентності	Вирішення соціально-педагогічних проблем щодо соціалізації дітей та молоді, організації їх громадського захисту, здійснення консультування з соціально-педагогічних питань, організації їх дозвілевої діяльності, надання допомоги у процесі виховання
Чорноморський національний університет імені Петра Могили / ОПП бакалавра	–	–	Здатність до формування світогляду, правильного розуміння сучасних проблем розвитку суспільства; Формування уявлень про світ людського буття, матеріально-практичні та духовні виміри буття людини; здатність до розуміння людини як творчого суб'єкта пізнання; Здатність до діалектичного розуміння розвитку світу і людини; Здатність до оволодіння знанням щодо загальних закономірностей виникнення і розвитку держави і права; Здатність до аналізу соціально-економічних процесів у державі; Здатність до підготовки та проведення соціологічних досліджень; Здатність працювати в плані реалізації соціальної політики; Здатність аналізувати динаміку стану індивідів, групи та громади; Здатність до пошукової, дослідницької, творчої діяльності	Знання з предметної області, когнітивні уміння та навички з предметної області, практичні навички з предметної області, загальні уміння та навички
Житомирський державний університет імені Івана Франка / ОПП магістра	40/50/10 (соціально-гуманітарна підготовка/професійна підготовка/практика)	–	Загальні (системні) та спеціальні (фахові) компетентності	Професійні знання та вміння, особистісні якості у сферах комунікації, автономії та відповідальності

Предметна галузь відображає розподіл змісту навчання й відповідних навчальних дисциплін за циклами підготовки (гуманітарної та соціально-економічної; фундаментальної і природничо-наукової; професійної та практичної). Як видно з табл. 1, у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників більшість представлених ОПП не містять усіх трьох блоків. Відповідно до вимог МОН України, усі ОПП передбачають лише блок професійної підготовки, на який відведено не менше 50 % навчального часу. Тобто, залежно від особливостей ВНЗ і ОПП підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота, розробники документів залишають за собою право відбору циклів соціальної освіти. Лише ОПП Уманського державного педагогічного університету містить усі три означені цикли; нато-

мість більшість вишів не декларують природничо-наукового циклу дисциплін.

Проведений аналіз програм свідчить, що значна частина ВНЗ не формулює особливостей освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників взагалі або дає їх у широкому розумінні як здатність працювати з різними категоріями клієнтів. Лише ОПП Національного університету біоресурсів і природокористування України чітко окреслює категорію майбутніх клієнтів соціальної допомоги – сільське населення. Як зазначалося вище, більшість ВНЗ уникає вузької спеціалізації майбутніх фахівців задля розширення можливостей працевлаштування випускників. Однак, саме визначення особливостей освітньо-професійної підготовки дозволяє абітурієнтам оцінити свою здатність і готовність до майбутньої професії,

зробити свідомий вибір та спеціалізувати навчальні програми і плани. Саме такий досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників притаманний зарубіжній системі вищої соціальної освіти.

5. Результати дослідження

При визначенні змісту і/або складових професійної компетентності як результату оволодіння кваліфікацією ВНЗ обирають два способи. Перший спосіб передбачає наявність некласифікованого вузькоспеціального переліку майбутніх знань, умінь, здатностей, компетентностей випускників спеціальності, який співвідноситься з очікуваними результатами програми. Другий спосіб класифікує професійні компетентності на загальні (які відображають зміст вищої освіти загалом) та фахові (спрямовані на майбутню професійну діяльність).

Загалом, визначення складових професійної компетентності, відображає компетентнісний підхід в освіті; в той час як результати навчання, подані переважною частиною у термінах знань і умінь, є перенесенням традиційної системи оцінки ЗУНів. Це може бути свідченням неготовності формулювання результатів навчання у термінах компетентнісного підходу, згідно з яким важко оцінювати особисті якості та надбання студентів, зокрема поширеними тестовими методиками оцінки якості освіти.

Перспективи подальших досліджень передбачають моніторинг ефективності процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні; розробку науково-методичного супроводу формування професійної компетентності у сфері соціальної роботи;

виділення й апробацію організаційно-педагогічних та методико-технологічних умов організації професійної підготовки за спеціальністю 231 Соціальна робота.

6. Висновки

Таким чином, проведений аналіз ОПП за спеціальністю 231 Соціальна робота дозволяє сформулювати такі **висновки**:

1. Сфера фахової підготовки майбутніх соціальних працівників потребує спеціалізації залежно від категорій клієнтів майбутньої професійної діяльності. Розширення сфер професійної діяльності майбутніх соціальних працівників спрямоване на збільшення можливостей працевлаштування, однак негативно відображається на якості професійної підготовки через перенасичення її змісту.

2. Більшість ОПП потребують доповнення циклу природничо-наукових дисциплін, які безпосередньо визначають майбутню здатність випускників до системного мислення з урахуванням стану навколишнього середовища.

3. У порівнянні із зарубіжними програмами підготовки майбутніх соціальних працівників (США, Велика Британія, Франція) українські освітні програми не є практико орієнтованими; обсяг навчального часу, відведений на практику найчастіше складає 10 %, що не є достатнім для формування саме компетентностей.

4. Сучасні освітньо-професійні програми підготовки майбутніх фахівців інтегрують у собі ЗУНІ і компетентності при описі програмних результатів їх упровадження.

Література

1. Віннікова, Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л. В. Віннікова; Луганський нац. пед-й ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.
2. Тименко, В. Порівняльний аналіз професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США та України [Електронний ресурс] / В. Тименко. – 2008. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/20908>
3. Микитенко, Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. О. Микитенко. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
4. Кулікова, А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у ВНЗ Швеції [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Є. Кулікова; Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
5. Лещук, Г. В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. В. Лещук; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
6. Пічкарь, О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / О. П. Пічкарь; ТДПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 213 с.
7. Романовська, Л. І. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн [Електронний ресурс] / Л. І. Романовська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби. – 2013. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_3_21.pdf
8. Освітня програма: вимоги та методика розроблення [Текст]: метод. реком. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 60 с.
9. Козубовський, В. В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз) [Текст] / В. В. Козубовський. – Ужгород: УжНУ, 2004. – 129 с.
10. Корнюшина, Р. В. Зарубежный опыт социальной работы [Текст] / Р. В. Корнюшина. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 85 с.
11. Кашпирева, Т. Б. Модернизация образования специалистов социальной сферы в системе многоуровневой подготовки студентов во Франции [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук / Т. Б. Кашпирева. – Тула, 2004. – 214 с.
12. Поліщук, В. А. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] / В. А. Поліщук, О. І. Янкович. – Тернопіль: ТДПУ, 2009. – 256 с.
13. Колков, В. В. Методологические аспекты формирования теории работы [Текст] / В. В. Колков // Работник социальной службы. – 1997. – № 1 (1). – С. 15.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Пригодій М. А.

Дата надходження рукопису 19.05.2017

Кубіцький Сергій Олегович, кандидат педагогічних наук, професор, кафедра соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті, Національний університет біоресурсів і природокористування України, вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, Україна, 03041
E-mail: kubitskiy@ukr.net